

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI ■ ■
Hz. ÖMER
S E M P O Z Y U M U

Editör
Ali AKSU

2. Cilt

SİVAS/2018

HZ.ÖMER VE İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİNİN YAKILMASI İDDİASI

Sezgin GÜÇLÜAY*

Mehmet Ertan BAMYACI**

Tarih, geçmişte yaşanan olayları geleceğe taşırken bazılarını tam bir netlik ve tarafsızlıkla, bazılarını da taraflı ve tartışmalara açık bir şekilde aktarmaktadır. Tarafsız ve netlikle ortaya konulan bilgileri anlamakta ve değerlendirmekte zorluklar ve zıtlıklar daha az yaşanılırken, taraflı ve cevabının alınmadığı soruları ve çelişkileri içinde barındıran bilgiler ise, ciddi fikri ayrılıklara ve tartışmalara yol açmaktadır. İşte bu minvalde bahsi geçen olaylardan biri de bizim tebliğ konumuz olan İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılması meselesidir. Antik dönemin en önemli bilgi kaynağı ve bilgi üretim merkezlerinden biri olan İskenderiye Kütüphanesi asırlarca bilim hayatına hizmet verdikten sonra tarihteki birçok değerli eser gibi yok olmuştur. Ancak pek çok eserden farklı olarak, ortadan kalkma şekli asırlar sonra tartışma konusu olmuştur.

İskenderiye Kütüphanesi hakkında kısa bir bilgi vererek, kütüphanenin maruz kaldığı tahribatlar ve bu konudaki görüşleri ortaya koyup daha sonra da genel bir değerlendirme yaparak meselenin anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışalım.

Bilindiği gibi Büyük İskender ile başlayan ve daha sonraki dönemlerde devam eden Helenizm dönemi, ilim ve kültür hayatına önem veren bir dönem olmuştur. Helenistik dönemin kültür hayatı içinde ilim ve kitaba karşı olan ilgi de bilinmektedir. Zira Akdeniz havzasında kurulan büyük kütüphaneler bunun göstergelerinden biridir. Akdeniz havzasında kurulan ve İskenderiye Kütüphanesinin çağdaşı olan Serapeion, Bergama ve Antakya Kütüphaneleri bunlar arasında sayılırken, kuruldukları yerlerin de stratejik önem taşıyan liman kentleri olduğu dikkati çekmektedir. Bu şehirlerden biri olan İskenderiye şehri¹⁵⁰³ coğrafi konumunun etkisiyle kısa bir zamanda gelişme göstererek Grek

---

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Dr.

¹⁵⁰³ Büyük İskender (M.Ö.356-323) Mısır'da Grek dünyasına açılan yeni başkent kurmaya karar vermiş, bunun için Faros Adasıyla Mareotis Gölü arasında kalan ve Nil'in ağzlarında yay-

kültürünün Mısır'a girmesine aracılık etmiştir.¹⁵⁰⁴ Zamanla şehir Helenistik kültürün merkezi haline gelmiştir.

Büyük İskender'in başlatmış olduğu kültür faaliyetlerini genişleterek dünya medeniyeti haline getirmek¹⁵⁰⁵ hedefini kendinden sonra gelen mirasçılarını tamamlamıştır¹⁵⁰⁶. Büyük İskender'in M.Ö.323'de ölümüyle imparatorluğu komutanları arasında paylaşılmış, bu paylaşımında Ptolemaoslar M.Ö.301'de Mısır'da bir krallık kurmuşlardır. Büyük İskender'den devraldıkları kültür politikasına maddi imkân ve Yunan bilginlerinin de yardımını alarak bir kütüphane kurmak istemişlerdir. Kütüphaneyi kurma fikri Ptolemy I Soter tarafından ortaya atılmış, daha sonra gelen Ptolemaioslar ise kütüphanenin gelişimini gerçekleştirmişlerdir. Ptolemaioslar zamanında İskenderiye dünyanın önde gelen kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir¹⁵⁰⁷. İskenderiye şehrinin kültür merkezi haline gelmesinde de en büyük rolü İskenderiye Kütüphanesi oynamıştır. İskenderiye'deki kültür faaliyetlerinin başında kitap çalışmaları ve kütüphanecilik gelmekteydi. Her ne kadar Helenistik dönemden önce de dünyada büyük kütüphaneler ve arşivlerin mevcudiyeti bilinse de İskenderiye Kütüphanesi gerek sahip olduğu kitapların çokluğuyla gerekse burada yapılan kültürel faaliyetleriyle ve akademik çalışmalarıyla tarihteki özel yerini almıştır. İskenderiye Kütüphanesi bugünkü manada hem kütüphane, hem tapınak hem akademi ve hem de yüksek tahsil veren bir müesseseydi¹⁵⁰⁸. Kütüphanedeki bilim adamları kraldan da gerekli ilgi ve desteği görmekteydiler. Burada ki ilim adamlarının başlıca görevi eski çalışmaları günün şartlarına göre düzenleyerek yayınlanmaktı. Yani öğrenmekten ziyade araştırma, deney ve yazmayla uğra-

---

dığı çamurdan etkilenemeyeceği bir yer seçmiştir. Mimari planını Dinokrates'in yaptığı bu şehir İskenderiye olup, ismini İskender'in ölümünden sonra almıştır (Leslie W. Dunlap, *Reading's Library History*, New York- London, 1972, s.18; Ammianus Marcellinus, *The Later Roman Empire, AD.,354-378*, Selected and translated by Walter hamilton With an Introduction and Notes by Andrew Wallace-Hadrill, London, 1986, s.252).

¹⁵⁰⁴ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971, s.443.

¹⁵⁰⁵ Alferd Hessel, *A History of Libraries*, New Bruswick, N.J. 1955, s.4-5.

¹⁵⁰⁶ İskenderi'n Adriyatik Denizi ve Mısır'dan doğuda Afganistan Dağları'na kadar uzanan imparatorluğunun ömrü kendisinin ömrü gibi kısa olmuştur. İskender otuz üç yaşında öldüğünde arkasında varis bırakmamış, generalleri ise ganimet kavgasına tutuşmuştur. İskender'in kurmuş olduğu imparatorluk, kırk küsur yıl generalleri veya onların soyundan gelenler tarafından sürdürülen savaşların sonunda birkaç krallığa bölünmüştür. Bu kralların en zengini Ptolemaios adlı bir Makedon'un Mısır'da kurduğu Ptolemaios Krallığı idi. Halef devletlerden diğeri ise başlangıçta Afganistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan ancak daha sonra küçülen Selevkos Krallığı ve bir diğeri ise Makedonya Krallığı idi (J.M.Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul, 2015, s.72-73.).

¹⁵⁰⁷ Nuray Yıldız, *Eskiçağ Kütüphaneleri*, İstanbul, 1985, s.72-73.

¹⁵⁰⁸ Mehmet İ. Tunay, " Dünyanın En Eski Kütüphanelerinden İskenderiye Kütüphanesi " *Türk Kütüphanecileri Derneği Bülteni*, XIX, 1, Ankara, 1970, s.26.

şıyorlardı¹⁵⁰⁹. Kütüphanede matematik, geometri, tıp, coğrafya, fizik, astronomi gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmaktaydı¹⁵¹⁰. İskenderiye Kütüphanesi, yapılan bilimsel çalışmaların yanı sıra, katalog çalışmalarının da öncüsü olmuştur¹⁵¹¹. Kütüphanenin en önemli çalışmalarından biri de yaptığı tercüme faaliyetleri idi. Kütüphanenin tercüme kısmında birçok ülkeden ve dilden alınan ve toplanan eserler tercüme edilerek Yunancaya çevrilip kütüphaneye kazandırılırdı¹⁵¹².

İskenderiye Kütüphanesi devletin tekelinde olduğundan, kütüphaneye kitap temin işi bizzat devlet tarafından yapılmaktaydı. Devlet kütüphane için çok sayıda görevliyi Akdeniz sahillerine göndererek kitaplar satın almada veya müsadere yoluyla toplatılmaktaydı¹⁵¹³. Yine İskenderiye Limanına gelen gemiler devlet tarafından durdurularak aranır, eğer el yazması kitap var ise bunlara el konurdu¹⁵¹⁴. Bazen de kitapların orijinallerine el konarak çoğaltılır ve sonunda kopyası sahibine gönderilirdi. Kütüphaneye kitap temin etmenin yollarından biri de, her hangi bir kişi Mısır'a kitap ihraç edeceği zaman kütüphane için de bir kopyasını yaptırmak zorundaydı. Yine Mısır'a gelen seyyahların yanındaki kitaplara da devlet el koyarak bunları kütüphaneye bırakmaktaydı¹⁵¹⁵. İskenderiye Kütüphanesi'ndeki mevcut kitap sayısı ve çeşitliliği hakkında kaynaklardaki bilgiler net olamazsa da kütüphanenin geniş bir koleksiyona ve çok sayıda kitaba sahip olduğu açıktır¹⁵¹⁶. Kütüphanedeki mevcut kitapların sayısı hakkında antik kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir¹⁵¹⁷.

¹⁵⁰⁹ Elmer D. Johson, A History of Libraries in The Western World, New York and London, 1965, s.52.

¹⁵¹⁰ Bu sahalarda öne çıkmış isimler; matematik sahasında Euklerdes, Apollarnios; fiziki coğrafyada Eratosthenes; tıp sahasında Hippokrates; astronomide ise Batlamyus örnek gösterilebilir (Hessel, s.5-6; Yıldız, s.105-109).

¹⁵¹¹ Eskiçağ kaynaklarından ufak pasajlar kaldığı için bu konudaki bilgiler sınırlıdır. Bu sınırlı bilgiler ışığında katalogun konulara göre sistematik olarak ayrılmış bilim dallarını içine alan ana bölümlerin, ana bölümlerin içinde ise alt bölümlerin olduğu biliniyor. Ayrıca yazarların hayatları ve eserleri hakkında bilgi olup, bunlar alfabetik sıraya göre dizilmişlerdir (E.A.Parsons, The Alexandrion Library, London, 1952, s.112; Yıldız, s.120.).

¹⁵¹² Parsons, s.112-118; Arslan Terzioğlu, " İskenderiye Kütüphanesi Müslümanlar Tarafından Yakılmamıştır" Vakıflar Dergisi, S.IX, İstanbul, 1971, s.429.

¹⁵¹³ Yıldız, s.95.

¹⁵¹⁴ Hessel,s.1; Dunalp, s.21; Johson, s.53.

¹⁵¹⁵ Terzioğlu, s.429

¹⁵¹⁶ Yıldız, s.96.

¹⁵¹⁷ Seneca, İskenderiye Kütüphanesindeki kitap sayısını 40.000 cilt olarak vermektedir. M.S. I. yüzyılda yaşamış olan Josephus ise bu sayıyı 200.000 cilt, M.S. II. Yüzyılda yaşayan Avlus Gelliw, hem dışarıda toplanan hem de kütüphanede kopya edilen kitapların toplam sayısını 700.000, M.S. IV. yüzyılda yaşayan Ammianus Marcellinus ise 700.000 olarak vermektedir (Yıldız, s.98; ; Ammianus Marcellinus, The Later Roman Empire, AD.,354-378, Selected and translated by Walter hamilton With an Introduction and Notes by Andrew Wallace-Hadrill,London, 1986, s.253).

Buna bağlı olarak modern yazarların verdiği rakamlar da değişmektedir. Fakat kütüphanede önemli sayıda kitabın mevcut olduğu konusunda hemen hemen bütün yazarlar hemfikirdir. Yazarların verdiği bilgilerden hareketle kütüphanede 200.000 ile 700.000 arasında kitap bulunduğu söylenmektedir.

İskenderiye Kütüphanesi'nin kültürel gelişimi ne yazık ki ebedi olmamıştır. Kütüphane zaman içinde tahripler yaşamış ve yok olmuştur. Kütüphanenin gerilemiş ve tahribatını iki döneme ayırarak ele almak gerekir. Bu dönemler, Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini haline gelişinden önce maruz kaldığı tahribatlar ve Hıristiyanlığın resmi din haline gelişinden sonra yaşadığı tahribatlar şeklindedir. İskenderiye kütüphanesinin gelişimi IV. Ptolemy'nin hükümdarlığı ile birlikte son bulurken, VI. Ptolemy'den sonra Mısır hızlı bir çöküşün içerisine girmiştir. VIII. Ptolemy ise ilmi ve tahsili sevmesine rağmen krallığı döneminde Musaion¹⁵¹⁸ ve kütüphaneye gereken önemi vermemiştir¹⁵¹⁹. M.Ö. 88 yılında iç savaş ülkeyi böldüğü gibi İskenderiye şehrini de büyük yıkıma uğratmıştır. Bu olayların neticesinde İskenderiye Kütüphanesi'nde görev yapan ilim adamları, öğrenci ve diğer görevlilerin burayı terk ederek başka yerlere gitmeleri, kütüphaneye ciddi anlamda zarar vermiştir¹⁵²⁰. İskenderiye Kütüphanesi'nin Roma İmparatorları'nın Mısırda yaptıkları savaşlarda ve Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesi ile putperestliğe karşı verilen mücadele sırasında da büyük tahribatlara uğradığı anlaşılmaktadır. Bu tahribatlar kronolojik olarak ele alındığında İskenderiye Kütüphanesi'nin yok olma meselesi de anlaşılmış olacaktır.

Büyük İskenderiye Kütüphanesinin Roma imparatorları, Caesar, Traianus, Aurelianus ve Diocletianus dönemlerinde Mısır'da yapılan savaşlar esnasında tahrip olduğu bugün bilinen bir gerçektir. Roma imparatoru Caesar'ın en büyük hedefi Mısır'ı Roma'nın topraklarına katmaktı. Bunun için Mısır'da meydana gelen taht kavgalarını bir fırsat olarak görmüştür¹⁵²¹. M.Ö.47 yılında meydana gelen savaşta Caesar Anadolu'dan gelen yardımcı kuvvetlerin yardımı sayesinde galip gelerek İskenderiye'yi teslim almıştır. İskenderiye sava-

¹⁵¹⁸ Bilginlerin birlikte çalışıp yaşamlarını sürdürdükleri kurum.

¹⁵¹⁹ Johnson, s.56-57; Dunalp, s.25.

¹⁵²⁰ Johnson, s.55-56.

¹⁵²¹ Roma Yönetimini paylaştığı iki konsilden biri olan Crassus'un ölümüyle beraber senato diğer konsil Pompeius M.Ö.53 'de tek başına konsil olarak atayınca, o sırada Galya'daki görevi sona eren Ceaser, eyaletini bırakmadan konsil olmak istemiş. Fakat Senatonun bırakması yönündeki ısrarı Ceaser'ın arkadaşı arasında mücadeleye dönüşmüştür. M.Ö. 48 Pompeius'u yenilgiye uğratan Sezar bu defa kendini Mısır'daki iç savaşın içinde bulmuştur. Mısır tahtındaki Ptolemaios XIV ile kardeşi Kleopatra VII tahta bulunuyordu ve aralarında taht kavgası vardı. Ceaser bu taht kavgasını Kleopatra lehine sonuçlandırmıştı. Ancak İskenderiye halkı bundan memnun kalmayıp, Ceaser ve Kleopatra'ya karşı mücadeleye girişmişlerdir (Yıldız, s.81).

şından birçok yazar bahsetmesine rağmen¹⁵²² İskenderiye Kütüphanesi'nin tahribatından söz etmemiş olmaları, yakıldığı gerçeğini savunan antik yazarların görüşlerini zayıflatmamıştır. Nitekim İskenderiye Kütüphanesinin Caesar döneminde yıkıldığından ilk bahseden kişi M.Ö.4-M.S.65 yılları arasında yaşamış olan Saneca'dır. Saneca, konuyla ilgili olarak iki önemli nokta üzerinde durmuştur. Bunlardan biri İskenderiye Kütüphanesinin bilgi dünyası ve zenginlik anıtı olduğu, diğeri ise 40.000 kitabın yakıldığıdır. Hatta yakılan kitap sayısının toplam 700.000 olduğu, bunun 40.000'nin kaliteli kitaplardan meydana geldiğini vurgulamaktadır¹⁵²³. Daha sonra Plutarkhos, Aulus Gellius, Cassius Dio, Ammianus Marcellinus ve Orasius gibi antik dönem yazarlar da kütüphanenin yakılması konusunda aynı görüşleri paylaşmışlardır¹⁵²⁴. Antik yazarların bu görüşünü çok sayıdaki modern yazar da desteklemektedir¹⁵²⁵. Bununla birlikte bu görüşün aksini düşünen modern yazarlar da bulunmaktadır¹⁵²⁶.

Gerek Antik yazarların ve gerekse de modern yazarların vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda Caesar dönemindeki tahribatla ilgili şu sonuçları çıkarılabilir: Bunlardan birincisi İskenderiye Kütüphanesinin İskenderiye Savaşında Caesar'ın limandaki İskenderiye donanmasını ateşe verdiği sırada, limandan yayılan ateşle tamamen yanmış olduğudur. İkincisi bu yangında kütüphanenin sadece bir kısmının yanmış olduğu, üçüncü ise Roma'ya götürülme üzere limanda bekletilen kitapların yanmış olduğudur¹⁵²⁷. Kısacası İskenderiye

¹⁵²² Bu konuda ilk olarak Caesar'ın " İç Savaş" kitabında, İskenderiye savaşından bahsederken, İskenderiye ordusunun komutanı olan Achilas'ın yirmi bin asker ve yirmi bin atının olduğunu belirtmektedir. Ayrıca eserinde Achilas'ın kuvvetlerinin sarayı işgal ettiklerinden ve savaşın daha çok sokaklarda en şiddetlisinin ise limanda olduğu, sokaka çatışmalarında yenen ve yenilen tarafın belli olmadığından bahsetmektedir. Yalnız limandaki savaşta İskenderiye kuvvetlerinin donanmalarının ateşe verildiğini ve gemilerin yakıldığını belirtmektedir. Fakat Caesar, kitap ve kütüphanelerin yakılması olayından hiç bahsetmemektedir. Yine Caesar'ın arkadaşı olan Hiritus, "İskenderiye Savaşı" adlı eserinde de kütüphanenin tahribinden bahsetmemiştir. M.Ö. 143-106 yılları arasında yaşamış olan Cicero'da bu konuda herhangi bir bilgi vermemiştir. M.Ö.59-M.S.17 yılları arasında yaşayan Titus Livius 140 kitap yazmış olup, Pompeius'un Mısır'a kaçışından bahseden 112 kitabın kayıp olması büyük bir şanssızlıktır. Caesar'ın İskenderiye'yi ele geçirendikten yirmi iki yıl sonra burayı ziyaret eden M.Ö.64-M.S.19 yılları arasında yaşamış olan coğrafyacı Strabon İskenderiye şehrini ve kütüphanesini tasvir etmiş fakat Caesar tarafından tahrip edilmesinden bahsetmemiştir. Yine M.S.39-65 yılları arasında yaşamış olan Lucan son kitabında Sezar'ın İskenderiye'deki savaşından, gemileri ateşe vermesinden, ateşin etrafa yayılarak evleri yaktığından bahsetmekte ancak kütüphanenin yakılmasından bahsetmemektedir (Parsons, s.288-299).

¹⁵²³ Parsons, s.293.

¹⁵²⁴ Parsons, s.295; Ammianus Marcellinus, s.253.

¹⁵²⁵ Bu yazarlar arasında Gibbon, Samuel Sharpe, George Long, Pauly Wissowa, Mammsen, Neibuhr, William Badhom Donne, Seyffert's Dictionary, Susemihl Darembery, Saglio Paul Grandar sayılabilir (Parsons, s.300-311).

¹⁵²⁶ Yazarlardan bazıları, J.P.Mahafty, Charles Merivale, J.B.Bruey, Sir Paul Harvey, Will Durant, Sir Jon Edwin Sandays gibi isimlerdir (Parsons, s.319).

¹⁵²⁷ Yıldız, s.82.

deriye Kütüphanesi Roma İmparatoru Caesar dönemine kadar önemini korumuştur. Fakat İskenderiye Savaşında zarar görerek tamamen olmazsa da büyük oranda önemini yitirmiştir. Bu tarihten sonra Musaion'dan sadece bilimsel araştırma merkezi olarak söz edilmiştir¹⁵²⁸. Kesin bir şey söyleyemesek de, Musaion'a bağlı olan Kütüphane bütün teşkilatı ile Serapeion Tapınağı'nın yapı kompleksi içine taşınmış ve bu nedenle Serapeion Kütüphanesi'nden¹⁵²⁹ Musaion olarak bir süre söz edilmiş olduğudur. Yine Musaion'a bağlı olan İskenderiye Kütüphanesinin ortadan kalktığını düşünecek olursak, imparatorluk devrinde bilim merkezi olarak Musaion ve kütüphane olarak da Serapeion Kütüphanesi bulunduğu söylenebilir.¹⁵³⁰

İskenderiye Kütüphanesi'nin tahribata maruz kaldığı bir başka dönemi ise imparator Traianus dönemidir (M.S.98-117). İskenderiye Şehrinin kuruluşu esnasında burada yoğun bir Yahudi nüfusu bulunmaktaydı. Kudüs'te uğradıkları zulümden ve kölelikten kaçan çok sayıda Yahudi İskenderiye'ye gelmişti. Burada Makedonyalılarla anlaşamamış ve aralarında kanlı mücadeleler yapılmıştır. Bu mücadeleler daha sonraları da devam etmiştir. İmparator Traianus doğu seferinde bulunduğu sırada, Yahudiler, Titus zamanındaki¹⁵³¹ yenilginin öcünü almak üzere M.S.117'de Cyrene'de¹⁵³² başlayan ve çok kısa zamanda Kıbrıs ve Mezopotamya'yı da içine alan bir isyan başlatarak geniş bir alana yayılmışlardır¹⁵³³. Romalılar ve Greklerden nefret eden Yahudiler bu isyan sırasında büyük bir katliama girişmişlerdir. Olaylar kısa zamanda Mısır'a sıçramıştır. Trainus Mezopotamya'daki isyanı bastırtmışsa da, Mısır'daki isyan devam etmiştir. Bu isyanda İskenderiye Şehri de büyük zarar görmüştür. Kesin olmasa da bu olaylar sırasında kütüphanenin de zarar gördüğü düşüncesini, Trainus'dan sonra bir yüzyıl kaynaklarda İskenderiye Kütüphanesinden bahsedilmeyişi güçlendiriyor. Ama kütüphanenin parlak olmasa da varlığını sürdürdüğü sanılmaktadır.¹⁵³⁴ İskenderiye Kütüphanesinin İmparator Caracalla

¹⁵²⁸ Leman Şenalp, " Eskiçağlarda kütüphaneler", Türk Kütüphanecileri Derneği Bülteni, S.3, Ankara,1957, s.42; Johnson, s.56; Abbas Mahmud el-İkad, Amr İbnü'l As, Basım yeri ve Tarihi Yok, s.103; Mehmet Mansur, İskenderiye Kütüphanesine Dair, Tasvir-i Efkâr, İstanbul, 1283, s. 13.

¹⁵²⁹ İskenderiye şehrinde Musaion'a bağlı iki kütüphane bulunmaktaydı. Bunlardan Bruchesium'daki İskenderiye Kütüphanesi, ikincisi ise bundan üç yıl sonra kurulan ve İskenderiye Kütüphanesinden daha küçük olan Serapeion Kütüphanesiydi. Bu kütüphane daha çok halk koleksiyonu olup, buradaki kitaplardan vatandaşlar ve öğrenciler faydalanmaktaydı (Ellen Kent and Harold Loncour, Encyclopedia of Library and Information scence, Mew York, s.402; Ferit Batlar, Fethü'l Arab el-Mısıra, Kahire, 1933, s.351).

¹⁵³⁰ Yıldız, s.83

¹⁵³¹ Roma İmparatoru Titus (.D.M.S.39-Ö.M.S.81), M.S. 70 yılında meydana gelen büyük Yahudi isyanını bastıran güçlü bir komutan ve M.S.79-81 yılları arasında Roma imparatoru olan kişi

¹⁵³² Libya'da Shahhat yakınlarındaki antik şehir.

¹⁵³³ Oktay Akşit, Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul, 1985, s.190.

¹⁵³⁴ Yıldız, s.84.

zamanında (M.S.211-217) da zarar gördüğü, kütüphanede çalışan bilginlerin maaşını kaldırarak kütüphanenin vakıflarına el konmasıyla İskenderiye şehrinin ve bilim merkezinin giderek önemini yitirmiş olduğu kabul gören yaygın bir görüştür¹⁵³⁵.

M.S.270-275 yılları arasında hüküm süren Roma'nın en iyi askerlerinden ve devlet idarecilerinden biri olan Domitius Aurelianus zamanında Roma ile Palmyra kraliçesi Zenobia arasındaki kanlı mücadeleler yaşanmıştır. 271-272 yılı başlarında Zenobia Mısır'ı zapt ederek İskenderiye'ye gelmiştir. Aurelianus Mısır'ı Zenobia'dan geri almak için harekete geçmiştir. Aralarında yapılan bu mücadelede İskenderiye Kütüphanesi de zarar görmüştür. Bu olaylardan bir yüz yıl sonra İskenderiye şehrini ziyaret den Antakyalı sofist Athonius'un kütüphaneden bahsetmemiş olması da tahribe uğradığının bir başka delilidir¹⁵³⁶. İskenderiye şehrinin ve kütüphanesinin zarar gördüğü dönemlerden biri de İmparator Diocletionus'un saltanatı sırasındadır (284-305). İskenderiye'de daha çok ekonomik sebeplerden dolayı 293'den 296'ya kadar devam eden isyanlar olmuştur. İşte bu isyanlar sırasında da kütüphanenin zarar gördüğü ihtimali yüksektir. Ancak yine de Diocletionus döneminde Kütüphanede kitapların olduğunu ve daha sonraki dönemlerde sönük de olsa kütüphanenin varlığını sürdürdüğü söylenebilir.¹⁵³⁷

İskenderiye kütüphanesinin yaşadığı en büyük tahriplerden biri de Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini olmasıyla birlikte, Roma'nın putperestlik ve putperestlere karşı verdiği mücadele sırasında olmuştur. Roma İmparatorluk topraklarında putperestliğin yoğun şekilde yaşandığı merkezlerin başında İskenderiye şehri gelmekteydi. İskenderiye Kütüphanesi ise putperestlik kültürünün en önemli temsilcilerinden biriydi. Çünkü burada verilen eğitim, Putperestlik doğrultusunda olduğu gibi bünyesinde de bu inanca ait eserleri barındırmaktaydı. İskenderiye Kütüphanesi kurulurken putperestliğin ve bu inanca ait değerlerin yayılması hedefi benimsenmiştir. Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılmaya başlamasıyla birlikte, kütüphanenin mahiyetinde bazı değişiklikler olmuştur. Çünkü Hıristiyanlık hem putperestliğe hem de ilme karşı hoşgörülü davranmamıştır¹⁵³⁸. Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini haline gelmesinden sonra ise, İskenderiye Kütüphanesi'nin putperestlik vasfının ortadan kaldırılması amacı güdülmüştür. Bunun neticesinde kütüphane, Hıristiyanlar ve Putperestler arasında yapılan kanlı mücadelelerden nasibini almıştır.

¹⁵³⁵ Terzioğlu, s.430.

¹⁵³⁶ Parsons, s.339,341-342; Yıldız, s.84.

¹⁵³⁷ Parsons, s.342; Yıldız, s.85.

¹⁵³⁸ Adnan Adıvar, Tarihte Bilim ve Din, İstanbul, 1980, s.70-71.

Hıristiyanlık, dini hayatı, Ahrete esenlik hazırlamak için bir araç olarak görmüş¹⁵³⁹, din dışı çalışmalara soğuk bakmış ve bu tür çalışmaları pagan işi saymıştır¹⁵⁴⁰. İlme karşı alınan bu olumsuz tavırlar Hıristiyanlığın yayılmasına paralel olarak her geçen gün artmıştır. Hıristiyanlar Antik Medeniyet ve Helen Medeniyetini ortadan kaldırarak insanlığın bunlarla olan ilişkisini sona erdirmeyi amaçlamış, bunun içinde her türlü şiddet hareketini yapmaktan çekinmemiştir¹⁵⁴¹. Hıristiyanlığın Putperest kültüre karşı mücadelesi uzun zaman devam etmiştir. Sonuçta Putperestliğe ait kültürel değerler yok edildiği gibi geriye kalan kısımları da Hıristiyanlığa uydurulmuştur.

Hıristiyanların kendi inançlarını yaymak için Putperestlere karşı aldıkları olumsuz tavırlar zamanla isyanlara ve kanlı mücadelelere sebep olmuştur. Bu mücadelelerde Serapeion Tapınağı ve Kütüphanesi en büyük zararı gören yapıtlardan biri olmuştur. Putperestler Serapeion'nun coğrafi konumunun savunmaya elverişli olmasından dolayı burayı kendileri için bir merkez olarak kullanmışlardır. Hıristiyanlar ise büyük bir isyan hareketine girişerek İskenderiye şehrini kana boyamışlardır¹⁵⁴². Hıristiyan isyancılar başlarında İskenderiye Patriği Theophilus ile birlikte Serapeion mabedine doğru harekete geçmiştir. İmparator Theodosius (379-395)'un Putperest tapınaklarını kapatma konusunda çıkarttığı fermanndan da aldıkları cesaretle 391'de Serapeion Tapınağı ve kütüphanesini büyük tahribata uğratmışlardır¹⁵⁴³. Bu olaydaki en büyük rolü Patrik Theophilus oynamıştır¹⁵⁴⁴. Serapeion Kütüphanesi ve tapınağının 391'deki isyan neticesinde tahrip olduğu bir gerçektir. Zira Putperestliğin Hıristiyanlığa karşı tek kalesi olan Serapeion Kütüphanesi'nin 414 yıllarında ayakta durmadığını Hıristiyan bir yazar olan Orosios'dan öğrenmekteyiz¹⁵⁴⁵. Hıristiyanlığın Putperestlikle verdiği mücadelede Mısır'da ne kadar heykel, mabet ve dini eser varsa hepsi yakılırken, tamamen yok edemedikleri kütüphaneye de Hıristiyan kimliği kazandırmak için yeni dini kitaplar yerleştirmişlerdir. Daha sonra Hıristiyanlar arasındaki mezhep mücadelelerinde de mevcut kitaplarıyla önemli rol oynayan İskenderiye Kü-

---

¹⁵³⁹ Adıvar, s.70.

¹⁵⁴⁰ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, İstanbul, 1983, s.82.

¹⁵⁴¹ Yıldırım, s.83.

¹⁵⁴² Ferit Batlar, *Fethü'l Arab el-Mısıra*, kahire, 1933, s.352.

¹⁵⁴³ Ammianus Marcellinus, s.19; J.B.Bury, *History of The Later Roman Empire From The Death of Theodosius I. To The Death of Justinian*, In Two Volumes, volume, I, New york, 1958, s.368-369.

¹⁵⁴⁴ Johnson, s.56; Şenalp, s.4; Adıvar, s.71; Abbas Mahmud el-İkad, *Amr İbnü'l As*, Basım Yeri ve Tarihi Yok, s.5; Dunalp, s.24; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, İstanbul, 2016, s.106.

¹⁵⁴⁵ Yıldız, s.86.

tüphanesi'ndeki eserlerin yakılma emrini İmparator Marcianus (450-457)'un 455 yılında verdiğini ve bu emirle kütüphanenin en büyük tahribatını yaşadığı ve hatta tarih sahnesinden silindiği belirtilmektedir¹⁵⁴⁶.

İskenderiye Kütüphanesi ve Hz. Ömer arasında kurulan ilişkiye gelindiğinde ise, Kütüphanenin Hz. Ömer döneminde yakıtıldığı şeklinde iddialar bulunmaktadır. Bunlar, Hz. Ömer'in İskenderiye'yi 642'de fethedişinden altı asır sonra ortaya atılan iddialardır. On ikinci yüzyılda ileri sürülen rivayetler adeta tek bir kalemden çıkmış gibidir. Bunun sebebi ise bir kişiden alınan bu rivayetin daha sonradan da birkaç yazar tarafından aynen kullanılmasıdır. Kütüphanenin Müslümanlar tarafından yakıldığına dair ileri sürülen rivayetler ve kaynaklara baktıktan sonra olayın tahlilini daha sağlıklı yapmak mümkündür. İskenderiye Kütüphanesi'nin Müslümanlar tarafından yakıldığına dair ilk bilgiyi veren 1162'de Bağdat'da doğan Abu Muhammed Abdullatif 'dir. Abdullatif Bağdadi " Amud Suvarı'nın etrafında bu direklerden işe yarar bir takım kalıntı dahi gördüm ki, bunların bazıları sağlam, bazıları kırık idi. Bu direklerin duruşu ve halleri gösteriyordu ki, üzerinde vaktiyle tavan vardır. Bu direkler tavanı taşırdı. Amud Suvari üzerinde bir kubbe mevcut idi ve bu Amud'a istinat ederdi. Bu mahallin Aristoteles'in ve kendinden sonra fırkasının ilim ve fen riyye tesis olunduğu zaman inşa edilen Dar'ul-Ulum olduğunu zannediyorum. Hz. Ömer'in izni ile Amr b. El-As'ın yaktığı kütüphane işte bunun içinde idi¹⁵⁴⁷. İbn el-Kıfti¹⁵⁴⁸ ise Teracim'ül Hükema adlı eserinde şunları söylemektedir: " Nahivci Yuhanna (Gramerci Jhon) Amr b. El-As tarafından Mısır ve İskenderiye fetih edilene kadar yaşamış idi. Bu memleketler İslamlar tarafından fethedildikten sonra Yuhanna'nın ilim ve irfanındaki mevkinin, itikadını Hıristiyanlar ile vuku bulan sergüzeştini bildiğinden kendisine bir mevki tahsis etti. Yuhanna'nın tesisin hükümsüz kılınması ve alemin sona ermesi hakkındaki mütalaasını dinleyerek beğendiği gibi Araplarca o güne kadar bilinmeyen mantiki kıyaslar ile hikmetli sözlerine de meftun oldu. Amr b. El-As akıllı söz anlar, fikir sahibi se-

¹⁵⁴⁶ Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi, c.I., İstanbul, 1987, s.202.

¹⁵⁴⁷ Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, çev. Zeki Megamizi, C.III, İstanbul, 1976, s.81; Yıldız, s.88; Terzioğlu, s.425.

¹⁵⁴⁸ Abu'l Hasan Ali b.Yusuf Al-Kıfti Cemaleddin lakabıyla anılır. 1172'de Yukarı Mısır'da doğmuştur. Genç yaşında Kahire'ye gelip orada Arap ve İslam ilminin muhtelif şubelerinde ilim tahsil etmiş ve daha sonra babasının tain edildiği Kudüs'te tahsiline devam etmiştir. Burada on beş sene kaldıktan sonra Halep'e gitmiş on sene edebiyatla meşgul olmuş ve 1236 senesinde maliye işlerinin başına getirilmiştir. 1230 senesine kadar bu memuriyette kalmıştır. 1236 tarihinde El- Malik el- Aziz tarafından vezir tayin edilmiş ve ölümüne yani 1248'e kadar bu yüksek görevde kalmıştır.(E.Mittwoch,"İbnülkıfti" MEB İslam Ansiklopedisi, C.V,II, İstanbul, 1988, s.863-864.).

lim bir zat idi. Yuhanna'yı yanına aldı. Onu kendisinden hiç ayırmıyordu. Bir gün Yuhanna, Amr b. El- As'a derki: "İskenderiye'yi bütün gelirleri ile ele geçirdiniz. Bulduğunuz her şeye el koydunuz. Bunlardan size faidesi olanlara karışmam istemem. Fakat bir şey ki size faidesi yoktur, bizim olmak lazım gelmez mi? Bu gibileri bize veriniz. Amr: Neyi istiyorsun? Diye sorar. Yuhanna: Kraliyet kütüphanesinde mevcut olan ilmi kitapları arzu ediyorum. Bunları muhafaza altına aldınız. Hâlbuki biz bunlara muhtacız. Sizin ise bunlarda bir faideniz yoktur" cevabını verir. Amr: Bu kitapları kim topladı? Hikâyesi nedir? Diye sorar. Yuhanna kütüphanenin tarihini şu yolda nakleder: İskenderiye hükümdarlarından Batlomyus Filadelfus (M.Ö.285) ilim ve âlimlere rağbet ederek, her taraftan ilmi kitaplar aradı, toplanmasını emretti, bunlara yerler tahsis etti. Bu sayede pek çok kitaplar toplandı. Kitaplara bakmak memuriyetini İbn-i Merre (Zemire) namıyla bir adama havale etti. Bunların toplanıp getirilmesi her ne fiyatla olursa olsun satın alınması, satan kimselere teşvikat icrası hususlarında da bir adama mezuniyet verdi... Amr b. El-As, Yuhanna'nın bu beyanatını takdir etmekle beraber şayan-ı hayret bulur. Amr: "Fakat Emir'ül Mü'minin Ömer b. Hattab'dan izin istemeden bu hususta hiçbir emir veremem "der. Amr, Yuhanna tarafından vuku bulan beyanattan bahisle bu babta ne yapmak lazım geldiğini Hz. Ömer'den sorar. Bunun üzerine Hz. Ömer'den şu cevap gelir: " beyan ettiğin kitaplara gelince bunlar Kitabullah'a uygun şeyleri havi ise Kitabullah bizi onlardan müstağni kılmıştır. Allah'ın kitabına aykırı şeyler ise onlara ihtiyaç yoktur. Bunları yak". Amr b. El-As bu kitapları İskenderiye hamamlarına dağıtmaya başladı. O sırada İskenderiye'de bulunan hamamların miktarını belirtirken hatırımdan çıktı. Rivayete göre bu kitaplar o suretle ocaklara atılıp altı ay zarfında tüketilmiştir. Bunu işitip de hayrete düşmemek kabil değildir¹⁵⁴⁹.

İskenderiye Kütüphanesi'nin Hz. Ömer döneminde yakılmasıyla ilgili olarak, XIII. yüzyılda yaşamış olan Ebu'l Ferec'in¹⁵⁵⁰ orijinal Süryanice Tarihinde mesele hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bundan daha sonra yazmış olduğu Arapça Muhtasar'ül Düvel adlı eserinde yukarıda İbn el-Kıfti'de verilen bilginin aynısını bu eserinde tekrarlamıştır¹⁵⁵¹. Ebu'l Ferec, İskenderin kurduğu şehirde bilim ve feni geliştirdiğini ve güzelleştirdi-

¹⁵⁴⁹ Yıldız, s.89; Terzioğlu, s.424

¹⁵⁵⁰ Ebu'l-Ferec'in babası Musevi olmasına rağmen kendisi daha sonra Hıristiyan olmuştur. Ebu'l Ferec Hıristiyanlık mezhebinde büyüyerek papazlıktan piskoposluğa yükselmiştir. Daha sonra Yunan, İran, Arap ve Süryani tarihlerini içine alan Süryanice bir eser meydana getirmiştir. Yine Arapça bir hülâsa yazarak buna Muhtasar'üd Düvel adını vermiştir(Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, İstanbul,1976, s.80).

¹⁵⁵¹ Terzioğlu, s.425; Yıldız, s.90.

diğini belirtmiştir. Fakat İskenderiye şehrindeki bu gelişmenin Müslümanların fethine kadar devam ettiğini vurgulamıştır¹⁵⁵².

İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılması konusunda ilgili olarak XVII. Yüzyılda yaşamış olan Kâtip Çelebi¹⁵⁵³ eseri *Mizan'ül Hak fi İhtiyar'ül Hak*'da şunları demektedir: " Hz. Ömer Mısır ve İskenderiye'nin fethinde binlerce kitabı yakmıştır. Zira öyle olmasaydı halk Allah'ın kitabını ve Allah elçisinin sünnetini korumaktan aciz kalıp, bu yıkılan temelleri bu derece yerleşip, pekişmezdi. İslamiyet'in ilk başlangıç yıllarında onlar bu işi gördüler"¹⁵⁵⁴.

İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılması meselesi, yakın dönem yazarları arasında da oldukça ilgi gören bir konu olmuştur. Bu konuda farklı görüşler ortaya çıkarken, Hz. Ömer döneminde yakıldığını iddia edenler arasında 1861-1914 yılları arasında yaşamış olan Corci Zeydan'dır. *Tarih Mısır'ül Hadis* adlı eserinde, İskenderiye kütüphanesinin Müslümanlar tarafından yakılmadığı fikrini savunurken, daha sonra yazmış olduğu *İslam Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde bu görüşünü değiştirerek, Müslümanlar tarafından yakıldığını belirtmiştir. Bu görüşe ise Ebu'l Ferec'in *Tarih'ü Muhtasar'üd-Düvel* eserindeki bilgilerden varmıştır. Ayrıca Müslümanların Kur'an-ı Kerim dışındaki kitapların imhasına çalıştıklarını, bu yüzden de yakmış olabileceklerini, kütüphanenin Romalılar döneminde tahrip edilmiş olduğunu inkâr etmediğini, fakat bunun bir kısmının İslamiyet'ten evvel yanması, kalanın İslamiyet'ten sonra yanmasına mani teşkil etmediğini savunmuştur¹⁵⁵⁵. Yakın zaman araştırmacılarından E.A.Parsons ise, İskenderiye Kütüphanesi meselesinde Hz. Ömer'in yaktırdığını düşünen kişilerden biri olmuş ve bu görüşünü doğrulamak için, Hz. Ömer'i fanatik bir dindar olarak göstermiştir. "Ne yazık ki Müslümanlar İstanbul'u da fethettikten sonra Ayasofya Kilisesi'ni camiye çevirmişlerdir" şeklindeki ifadesiyle, İskenderiye Kütüphanesi'nin Müslümanlar tarafından yakılması fikrini desteklemeye çalışmış, ancak bu

¹⁵⁵² Yıldız, s.90.

¹⁵⁵³ 1609 yılında İstanbul'da doğmuş, babası Enderun'a dahil olup, kendisi on dört yaşına geldiğinde babası onu yanına almıştır. Burada eğitim almıştır.1624 yılında babasıyla birlikte Abaza İşyanını bastırmak için Tercan seferine katılmıştır. 1626 yılında babasının ölümü üzerine Diyarbakır'a gelerek bir müddet burada kalmıştır.1628-1629'da İstanbul'a gelmiş Kadızade'den ders almıştır. 1629-1630 yıllarında Hemedan ve Bağdat seferlerine katılmış, bu seferde uğradığı yerleri sonradan Cihannüma ve Fezleke'de anlatmıştır.1635'de IV. Murad ile Revan seferine katılmış 1645-1646 Girit seferi münasebetiyle haritanın nasıl yapıldığını öğrenmiş.1657 yılında vefat etmiştir (Orhan Şaik Gökyay," Kâtip Çelebi" MEB İslam Ansiklopedisi, C.VI, İstanbul, 1988, s.432-438).

¹⁵⁵⁴ Katip Çelebi, *Mizan'ül Hak fi İhtiyar'ül Hak*, Cüz, I, İstanbul, 1306, s.8-9.

¹⁵⁵⁵ Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1976, s.78-7,80.

Müslümanların fetihlerinde kültürel değerleri yakıp yıkarak yok ettiklerine dair görüşünü destekleyecek bir örnek olmamıştır.

On Dokuzun yüzyıldaki konuyla ilgili çalışmaların çoğu ise Kütüphanenin Hz. Ömer'in emriyle yakılmadığı görüşündedir. Bu görüşü savunanlar¹⁵⁵⁶, Hz. Ömer döneminde yakılması haberinin, İskenderiye'nin fethinden altı yüz sene sonra, Hz. Ömer'in dindarlığını daha yüksek göstermek için kasıtlı olarak uydurulmuş olduğu, Müslümanların fethi olan 642'de burada büyük ve umumi kütüphanenin bulunmadığı, bunun tamamen bir iftira olduğu şeklinde görüş bildirmektedirler¹⁵⁵⁷. Amr b. As'ın fethedilen memleket halkına evvelce mensup oldukları dinlerini muhafaza ve ibadetlerini serbestçe icra edebilecekleri hususunda teminat verdiğini, bunun neticesinde bütün Hıristiyan tebaanın her yerde emniyet içinde oldukları gerçeğini hatırlatmaktadır.

Kütüphanenin Hz. Ömer döneminde yakılmadığına dair çok sayıda İslam kaynakları da mevcuttur. Bu kaynaklarda Müslümanların kütüphaneyi yakmasıyla ilgili Ebu'l-Ferec'in vermiş olduğu bilginin gerçekte bir yanlışlık ve konuyu saptırmaktan ibaret oldu belirtmektedirler¹⁵⁵⁸. Yine Kütüphanenin çeşitli dönemlerde geçirdiği yangından sonra kayda değer kitaplara artık sahip olmadığı, yani Müslümanların fethi sırasında mevcut olmadığını, bunununda Avrupa kaynaklarından Ana Britanica Ansiklopedisine Fransa'da çıkan ilmi dergide de yer aldığı belirtilmektedir¹⁵⁵⁹. Eğer böyle bir durum olsaydı Mısır'ın fethinden bahseden Antik dönem yazarlarından Eutyehius'un ve daha sonraki yazarların bahsetmeleri gerektiği söylenmektedir¹⁵⁶⁰. Müslümanların fethettikleri yerlere muhabbet ve yumuşaklığa dayanan bir kanunla gittiklerinden, bu olayın kesinlikle İslam fethinin işine benzemediği, olayın uydurulmuş sağlam delillere dayanmayan bir rivayetten oluştuğu İslam kaynaklarını ortak görüşüdür¹⁵⁶¹.

¹⁵⁵⁶ Bu yazarlardan Ludolf Krehl(1825-1901) konuyla ilgili derinlemesine araştırma yapan kişilerden biridir. 1878 Eylül ayında Floransa'da IV. İnternational Orientalistler Kongresi'nde sunduğu " Überdie Sage Von Der Verbrennung Der Alexiondrinischer Bibliothek Durc Die Araber" adlı makalesinde Hz. Ömer döneminde yakılmadığına dair bugün hala önemini koruyan bilgiler vermiştir. Bu doğrultuda görüş bildiren yazarlar arasında Max Meyerhof, A.J.Butler, P. Casanova, G. Furlani, Bernard Lewis Sigrig Hunke v.s. sıralanabilir (Terzioğlu,s.422).

¹⁵⁵⁷ Terzipğlu, s.423, Yıldız, s.93, Philip Hitti, İslam Tarihi, çev. Salih Tuğ. C.I,İstanbul, 1989, s.251-252; Sigrig Hunke, Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi, İstanbul, 1975 s.254.

¹⁵⁵⁸ Abbas Mahmud el-İkad, Amr İbnü'l As, Basım yeri ve yılı yok, s.98

¹⁵⁵⁹ Adıvar, s.98; Ana Britanica Ansiklopedisi, C.XII, İstanbul, 1988, s.18.

¹⁵⁶⁰ Hasan İbrahi Hasan, İslam Tarihi, C.I, İstanbul, s.311.

¹⁵⁶¹ Abdurrahman Şerif, Zubde'ül Kısas, 1315, s.138-139, Hasan, s.311-315; Mehmet Mansur, Meşhur İskenderiye Kütüphanesine Dair Risale, İstanbul, 1300, s.55,56-63; Harimi, s.96-97; Ahmet Refik, Büyük Tarih-i Umum, C.V, İstanbul, 1328, s.59.

Bütün bu bilgilerin ışığında bir değerlendirme yapılacak olursa, XIII. Yüzyıl yazarlarından Abdüllatif Bağdadi, İbn'ül kıfti ve Ebu'l ferec İskenderiye Kütüphanesi'nin Müslümanlar tarafından yakıldığına dair en eski bilgileri veren kaynaklar. Bu kaynaklar tahlile tabi tutulduğunda doğru olmayan bilgilerin yer aldığı görülüyor¹⁵⁶². Bu bilgilerin doğru olmadığını gösteren delillerden biri, Büyük İskender'in hocası olan Aristoteles, Bağdadi'nin dediği gibi İskenderiye'de değil, M.Ö. IV. Yüzyılda Atina ve Makedonya'da yaşamıştır. Bir başka delil ise Mousaion'u İskender değil, Ptolemaios I Soter ve Ptolemaios II Pliladelephos kurmuştur¹⁵⁶³. İbn el-Kıfti'nin vermiş olduğu bilgiler de Bağdadi'nin verdiği bilgilerde yanlışlıklar bulunmaktadır. Zira burada belirtilen iki noktanın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Birincisi Müslümanların İskenderiye'yi fethi sırasında Amr b. As ile konuştuğu söylenen gramercinin hayatta olup olmadığı, ikincisi ise Müslümanların fethi esnasında kütüphanenin ayakta olup olmadığıdır¹⁵⁶⁴. Birinci hiç şüphesiz Gramerci Yuhanna, Müslümanların Mısır'ı fethi sırasında 642 senesinde hayatta değildir¹⁵⁶⁵. Çağdaş olmayan bu iki kişi arasında rivayetlerde geçen konuşmanın olması mümkün değildir. İkinci nokta ise, 642 senesinde İskenderiye Kütüphanesi'nin var olmadığıdır¹⁵⁶⁶. Kütüphanenin Müslümanların fethinden önce çeşitli tahriplere uğrayarak tarih sahnesinden silindiği bir gerçektir. Meseleye bir başka açıdan baktığımız zaman, Müslümanların Mısır'ı fethettikten on bir ay sonra İskenderiye şehrini ele geçirmişlerdir. Rumlarla istedikleri zaman yanlarında istedikleri eşyaları da almak şartıyla şehri terk edebilecekleri şeklinde bir antlaşma imzalamışlardır.¹⁵⁶⁷ Ayrıca bu arada deniz

¹⁵⁶² Batlar, s.353.

¹⁵⁶³ Parsons, s.91-97; Yıldız, s.79-80;Şenalp, s.40-42; Enver Behnan Şapolya, Müzeler Tarihi, İstanbul, 1936,s.12.

¹⁵⁶⁴ Batlar, s.366

¹⁵⁶⁵ Dunalp, s.25; Batlar, s.353; Yıldız, s.91.

¹⁵⁶⁶ Batlar, s.366.

¹⁵⁶⁷ Amr b. As'ın Mukavkıs (İskenderiye patriği ve Mısır'ın genel valisi) ile yaptığı anlaşma şu şekilde hulasa edilir:

1. Kendisine cizye vergisi gereken her kişi yılda iki dinar ödeyecektir.
2. Sulh müddeti on bir aydır.
3. Barış müddetince Araplar İskenderiye'ye karşı harbe teşebbüs etmeksizin buldukları yerleri koruyacaktır. Bizans ordusunun harp teşebbüsüne mani olunacaktır.
4. Müslümanlar kiliselere karşı kötü davranmayacak ve Hıristiyanların işine karışmayacak.
5. İskenderiye'de bulunan muhafızlar mallarını ve eşyalarını alarak şehirden çıkacaklar, çıktıkları ayın cizyesini ödeyecekler.
6. Yahudiler İskenderiye'de kalacak.
7. Bizans askeri geri dönmeyecek veya Mısır'ı geri almaya teşebbüs etmeyecekler.
8. Bu şartların yerine getirilmesini temin için Rumlardan 150 asker, 50' de mülki görevli rehine alınarak Müslümanların elinde bırakılacaktır (Belazuri, Fütüh'ül Buldan, çev. Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s.288.

yolu da açık bulunuyordu. Rumlarla Kostantiniye arasında her hangi bir engel bulunmamaktaydı. Eğer o döneme kadar kütüphane ayakta kalmış olsaydı, oradaki insanlar kitapların sağlayacağı maddi imkândan dolayı kitapları alıp götürürlerdi veya kitap tutkunları tarafından satın alınırdı¹⁵⁶⁸. Bir başka husus ise, İbn Al-Hakem, Futuh al Mısır adlı eserinde İslam ordularının Mısır'ı fethinden bahsetmesine rağmen İskenderiye Kütüphanesi'ne ait her hangi bir bilgiden bahsetmemiştir. Yine Mesudi'de Muruc-al Zeheb adlı eserinde Mısır'ın fethine dair etraflı bilgi vermesine rağmen, İskenderiye Kütüphanesi'nden hiç bahsetmemiştir.¹⁵⁶⁹ Görüldüğü gibi Abdüllatif Bağdadi, ibn el-Kifti ve Ebu'l Ferec gibi XIII. Yüzyıl yazarlarına gelinceye kadar bu konuda her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ayrıca Mısır'ın fethi olan 642 tarihi ile bu yazarların yaşadığı tarih arasındaki zaman diliminde de ne İslam ne de Hıristiyan kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunlar Yakubi, Taberi ve El-Kindi gibi Müslüman yazarlar sıralanabilir¹⁵⁷⁰. Hıristiyan yazarlardan İskenderiye Patriği Eutyehius İskenderiye'nin fethini anlatmış olmasına rağmen bu yangından hiç bahsetmemiştir. Hıristiyan olan El Mekin İskenderiye'nin İslam dönemindeki fethinin ufak detayına kadar bahsetmesine rağmen, kütüphanenin yanmasından hiç bahsetmemiştir¹⁵⁷¹. Bir başka noktadan yani yabancı kroniklerden olaya bakıldığında ise, İskenderiye Kütüphanesi'nin Hz. Ömer döneminde yakıldığına dair her hangi bir bilginin yer almamasıdır. Bizans döneminde pek çok kroniğin kaleme alındığını, hatta bu kronikleri kaleme alanların büyük çoğunluğunu Hıristiyan din adamları olduğu halde eserlerinde böyle bir bilgiye yer vermemiş olmaları asıl gerçeği ispatlamaktadır. Mesela 284-813 yılları arasındaki olayları anlatan Bizans kronikçisi Piskopos Theophanes, Hz. Ömer'in Filistin topraklarını, Mezopotamya bölgesini Antakya'yı, Kudüs'ü fethinden, Mısır'dan Fırat'a kadar olan ülkelerin ele geçirilmesinden bahsetmektedir. Ancak bu fetihler sırasında hiçbir tahripten, yakma ve yıkmadan bahsetmemiştir. Hatta Hz. Ömer'in Kudüs'ü ele geçirilmesinden bahsederken, Kudüs Piskoposu Sophronios'a, Filistin'in tümü için dokunulmazlık sözü verdiğinden, Kutsal topraklara girdiğinden ve Süleyman'ın yaptırdığı Yahudilerin tapınağına girerek ibadet ettiğinden bahsetmektedir¹⁵⁷². Bu kadar olaydan bahsederken, eğer

¹⁵⁶⁸ Batlar, s.368; Dunalp, s.25.

¹⁵⁶⁹ Hilmi Ziya Ülken, İslam Felsefesi Kaynakları ve Tesirleri, Ankara, 1967, s.13-14; Terzioğlu, s.425.

¹⁵⁷⁰ Yıldız, s.91, Ülken, s.13-14.

¹⁵⁷¹ Hasan, s.15; Yıldız, s.19.

¹⁵⁷² The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History, AD.284-813, Translated with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press Oxford, 1997, s.472,473.

denildiği gibi böyle önemli bir kütüphanenin tahribi söz konusu olsaydı tarihten bahsetmemesi mümkün değildir.

Sonuç olarak asılsız bir olayın bu kadar tartışma konusu olması aslında tamamen dayanaksız olmasından kaynaklanıyor. İslam fetihlerinde şayet yakma, yıkma ve yok etme yönünde davranışlar görülseydi, kütüphaneyi yakma olayına destek örnekler gösterilerek, tartışmaya fırsat bırakılmazdı. Zira İslam fetihlerinin tamamı, fethedilen yerlerin ve kültürel dokuların yaşatılması üzerine yapılmıştır. Hiçbir zaman tamamen yok etme anlayışı olmamıştır. Yukarıda İskenderiye Kütüphanesi yakılması konusunda Hz. Ömer'in yaktırdığını desteklemek için Parsons'un "Zaten Müslümanlar Ayasofya'yı da camiye çevirdiler" yaklaşımı İslam fetihlerinde yok etme üzerine bir örnek bulamayışındandır. İskenderiye Kütüphanesi'nin Müslümanlar tarafından yakılamayacağı geçeceğini aslında tüm çıplaklığıyla ortaya koyan şey İslam fetihleriyle birlikte İslam medeniyetinin de gelişmesidir. Bu gelişimi sağlayan en temel unsur ise İslam dininin kuru taassuptan uzak değişim ve gelişmeyi savunan ve destekleyen yönü olmuştur. Zira İslam fetihleri sırasında bırakın kitapları yakmayı, çok sayıda Grekçe eser Arapçaya çevrilerek insanlığın hizmetine sunulmuştur. Antik dönem ve İslamiyet'ten önceki bilimsel ve kültürel eserlerinin ayakta kalmasında ve çoğunun mevcudiyetinde en büyük katkı Müslümanlarındır. İskenderiye Kütüphanesi Hz. Ömer'in emriyle mi yakıldı sorusunun cevabını aslında bir başka yerde de bulmak mümkündür. Cevabını bulduğumuz yer ise İslam fetihlerini kolaylaştıran unsurlardır. Müslümanların farklı inanç ve kültürlerle karşı duyduğu saygı ve fethettiği yerlerdeki farklı inanç guruplarına inançlarını yaşamaları için verilen teminatlar İslam fetihlerinin en dikkat çekici noktasıdır. Müslümanların kucaklayıcı yapısına karşı Bizans'ın kendi toplumundaki farklı inanç ve mezheplere karşı sert tutumu, Müslümanların Bizans topraklarındaki ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Müslümanların hoşgörüsü fetihlerinde Bizans'ın hoşgörüsüzlüğüne galip gelmiştir. Zira Bizans'taki farklı mezhep guruplarından biri olan Monofizitler'in kendi inançlarına daha saygılı olacağını düşündükleri Müslümanlara Bizans topraklarındaki fetihlerinde destek olduğu gerçeğini kimse inkâr edemez. Yine Müslümanların kendilerinden önce var olan medeniyete ve medeniyeti oluşturan unsurlara saygı gösterdiğinin, en somut örneklerden biri de fetihlerden sonra gelişen veya gelişimini sürdüren şehirlerdir. Zira kaynaklar Eski Bizans şehirlerinin Müslümanların idaresine girdikten sonra da varlıklarını ve gelişimini sürdürdüğünden bahsetmektedirler.

Kısacası İslamiyet hem kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'i ile hem Peygamberi, hem de bu dini tam manasıyla yaşayanı ve anlayanıyla ilmi, gelişmeyi ve insanlığa faydalı olan şeyleri yaşatmayı ve geliştirmeyi desteklemektedir. Kur'an-ı Kerim'deki " Rabbin adıyla oku..." (el-Alaka,1) diyen ilk ayeti ile " Dünyayı isteyen ilme sarılsın, ahreti isteyen ilme sarılsın, hem dünyayı hem ahreti isteyen ilme sarılsın" hadisiyle Müslüman'ın ve İslamiyet'in ilim karşısındaki güzel duruşunu anlamamak mümkün değildir. Böyle büyük ve güzel bir dine mensup kişiler ve toplumlar ise bilim ve medeniyetin gelişimi için çaba harcaııp ancak bu yolda adım atanlardır.